

Sammlaren

Tidskrift för
svensk litteraturvetenskaplig forskning
Årgång 98 1977

Svenska Litteratursällskapet

Distribution: Almqvist & Wiksell International, Stockholm

REDAKTIONSKOMMITTÉ

Göteborg: Peter Hallberg

Lund: Staffan Björck, Carl Fehrman

Stockholm: Örjan Lindberger, Inge Jonsson

Umeå: Magnus von Platen

Uppsala: Gunnar Brandell, Thure Stenström

Redaktör: Docent Ulf Wittrock, Litteraturvetenskapliga institutionen,
Humanistiskt-Samhällsvetenskapligt Centrum, Box 513, 751 20 Uppsala

UTGIVEN MED UNDERSTÖD AV

HUMANISTISK-SAMHÄLLSVETENSKAPLIGA FORSKNINGSRÅDET

struktivistiska teatern, enligt vår typologi, karaktäristiska synen på åskådaren som objekt för 'bearbetning', épatage eller agitation. Den önskade ideologiska konsekvensen av dessa 'stimuli' garanterades av en mekanisk klasspsykologi, som vid behov tjänade som bortförklaring av oförutsedda publikreaktioner.» Kleberg utreder också varför Ejsensteins iscensättning i fabriksmiljö, på ett gasverk, av ett annat melodramatiskt skådespel blev ett misslyckande. Under en Kinaresa fick så Tretjakov idén till sin mest berömda och mest spelade pjäs, *Ryči Kitaj!* Kleberg hävdar att denna, trots sin uppbyggnad i nio »länkar», i själva verket inte avviker från den klassiska tragiska femakts-strukturen. Däremot saknar pjäsen individuella hjältar. Mot varandra står två *läger*, den kinesiska befolkningen och imperialismens representanter.

Möjligheten av empiriska publikstudier blir vid 1920-talets mitt föremål för en livlig teoretisk debatt, med motsvarigheter inom tysk litteratursociologi, kan man tillägga. Regiassistenten Fedorov vid Mejerxoldteatern gjorde sålunda en stor undersökning av publikreaktionerna liksom Zagorskij hade gjort några år tidigare på Misterija-buff. Denna stora diskussion om åskådaren öppnade nya perspektiv på teatern som kommunikationsform. »Regissörens totala grepp över publiken, med alla tänkbara medel, hade i praktiken kommit att ersätta den sociala och moraliska gemenskapen som hos Wagner åtminstone sades vara ett mål att sträva mot.» En linje som skisserades i debatten 1925 ledde, menar Lars Kleberg, »bort från synen på teatern som ett medel att återskapa guldålderns förlorade enighet och helhet. Den gör åskådaren till teaterns 'grundmaterial', men inte längre som objekt (som i 'attraktionsteatern') utan som subjekt.» Agitationsteaterns kris var ett faktum i och med att det nu hade uppvisats att den enhetliga publiken och den enhetligt verkande föreställningen var en illusion och en myt. Tretjakovs pjäser, som naturligtvis också har studerats av andra forskare, östtysken Mierau m. fl., visar sig utgöra ett förträffligt underlag för det studium av förskjutningarna inom sovjetisk avantgardeestetik 1917–1927 som Lars Kleberg syftar till. Och om också Tretjakov inte kom att delta i debatten om teaterpubliken visar hans efterföljande pjäs en tydlig inriktning på problematiken kring »*hur man med teaterns speciella medel kunde ställa frågor till och medvetandegöra en publik*». Med en verkningsfull och välmotiverad anknytning till Brecht berör så Kleberg i slutet av sin avhandling frågan om inte Tretjakov har influerat dennes stora försök att »omfunktionera» teaterkonsten. De båda träffades i Berlin i början av året 1931. Kleberg går dock inte närmare in på dessa spörsmål om samband och påverkan mellan Tretjakov och Brecht som redan tidigare har blivit föremål för flera

framställningar. Han söker i stället, som han uttrycker det, »sammanfatta parallellerna mellan de två blivande vännerna och brevskrivarna innan deras vägar egentligen korsades». Tretjakov kom sedan att lämna teatern, som alltså under en rad år var den sovjetiska vänsterkonstens centrala experimentfält; han övergick till nya genrer, filmen och reportaget, för att 1939 i likhet med Mejerxold falla offer för den stalinistiska terrorn.

Lars Kleberg har perspektiv på sitt forskningsobjekt. Han visar både ett historiskt uppfattnings-sätt och en förmåga att aktualisera och levandegöra en i tiden avlägsen konstnärlig debatt. Han framhåller de utvecklingsbara uppslagen från avantgardismens decennium. Men han konstaterar också att vänsterkonsten begick svåra misstag som förklarar varför »det sovjetiska avantgardet [blev] inte bara maktpolitiskt utan framför allt *teoretiskt* försvarslöst gentemot RAPP:s psykologiska realismsteori och dess fortsättning i den socialistiska realismen».

Ulf Wittrock

Ingeborg Nordin-Hennel: *Den stora vreden. Studier i Olof Högborgs prosaepos*. (Stencil.) Umeå universitet 1976.

När i början av vårt sekel en proletär prosalitteratur börjar bryta sig mot och ingå legeringar med förhärskande borgerliga former kan vi i Olof Högborgs *Den stora vreden* finna ett verk som intar en särpräglad position. Å ena sidan lever den genom ett intensivt engagemang för det (huvudsakligen jordbrukande) folkets massor, å andra sidan för den fram borgerliga konfliktlösningar av harmoniserande art på samhällsproblemen.

Alltifrån 1905 då Olof Högborg (OH) vände upp och ner på den litterära världen genom att vinna Iduns litteraturpristävlan har *Den stora vreden* (DSV) genom sin märkliga typ av socialt engagemang och genom sin egenartade litterära form konfunderat och utmanat läsarna. Den har fullkomligt ropat på en vetenskaplig undersökning av innebörd och sammanhang med tidens sociala och litterära verklighet. Det är därför mycket väl valt ämne som Ingeborg Nordin-Hennel (INH) har utrett i sin avhandling, vilken är den första som förts fram till disputation i litteraturvetenskap vid Umeå universitet.

Vad som tidigare skrivits om OH inskränker sig till Janrik Bromés minnesskrift från 1955, som inte direkt har vetenskapliga ambitioner men som är en värdefull källa för OH:s biografi och verksamhet. De tyngst vägande inläggen finns dock i ett antal tidnings- och tidskriftsartiklar. Ludvig Nordström skrev till den förkortade upplagan av DSV (1921) en inledande essä (omtr. i Oob 1921),

där han kallade DSV för »en stor historisk symbolbild» och framhöll att OH:s uppfattning av Norrlands historia har färgats av den brytningstid författaren själv upplevde och av dennes ställningstaganden till samtidens problem. I tre artiklar från 1930-talet fortsatte Gudmar Hasselberg denna linje samtidigt som han underströk OH:s samband med det senare 1800-talets idéer och litterära strömningar. Nordström och Hasselberg är viktiga utgångspunkter för INH, och det är också Mauritz Edström med de tidningsartiklar från 1950-talet där han hävdar att OH:s romaner alltid strävar efter att »gestalta en samhällsvision», att motivet alltid är »en samhällsuppfattning, en kulturtopi».

INH formulerar sin metod så: »Det centrala syftet har varit att analysera boken som historisk skildring och som debattinlägg med adress till den egna samtiden. Därvid har jag tagit min utgångspunkt i frågeställningarna: hur tolkar författaren den historiska epok, till vilken skildringen knutits, och i vilken utsträckning färgas denna tolkning av ställningstaganden till spörsmål, aktuella i den självupplevda tiden. För att nå fram till ett adekvat svar har en bakgrundsteckning av Högborgs idémässiga, sociala och politiska orientering före och under bokens tillkomst varit nödvändig.» (Förord.) Det betonas att komparativa aspekter givits föga utrymme och att berättartekniska problem tagits upp endast om de »bidragit till att belysa undersökningens främsta målsättning».

Avh. inleds med ett kort biografiskt kapitel, som följer OH i huvudsak fram till debuten 1905; det är avsett att vara ett komplement till Bromés bok. Det andra kapitlet ger först en översikt över OH:s författarskap för att sedan röra vid den mycket intressanta frågan om hur OH:s estetiska program tedde sig. INH konstaterar (s. 17) att OH:s romaner vanligen utgår från något redan givet, den muntliga berättelsen, från folktraditionen. »Det fabulerande och folkloristiska inslaget sätts in i ett historiskt sammanhang och vävs således ihop med en social verklighet.» OH framstår dessutom som negativ inställd till psykologiserande skildringar av individuella öden och till stämningmåleri; det har varit viktigare för honom att sätta in romanfigurerna i ett större socialt sammanhang. »Målsättningen har varit att skriva en typ av kollektivromaner med samhället som helhet i centrum för uppmärksamheten, och där den idémässiga förkunnelsen har betydligt större väsentlighetsvärde än den psykologiska trovärdigheten.» (S. 19.)

Detta program har INH abstraherat fram ur OH:s romaner, alltså även dem som tillkom efter DSV. Belägg utanför romanerna är ytterst få och därtill svaga (som det från 1883 då Daniel Högbom i en föreningsdebatt kritiserade Christer

Swahns »känslöspjunk» och OH enligt protokollet instämde). Följaktligen kan man inte betrakta detta som en hållbar beskrivning av det estetiska program OH bar på under DSV:s långa tillkomsttid (från o. 1880 till 1903/04). INH ger här prov på en viss kronologisk oaktsamhet som återkommer även på andra punkter. Hon konstruerar på detta sätt en bild av OH som är alldeles för enhetlig. DSV är ett trots allt disparat verk, och OH:s program har tydligt växlat under decenniernas arbete. OH:s romaner har »en enhetlig profil», däri ger jag INH rätt, men programmet bakom DSV är mera komplicerat.

I kap. III behandlas de samhällsförändringar och idéströmningar som anses ha haft avgörande betydelse för OH:s författarskap. OH upplevde under sin uppväxt i Ångermanland skogsindustrins våldsamma expansion och den omstrukturerad av samhället som följde med den. INH visar också hur OH genom sina föräldrar och andra lokala berättare kom i kontakt med den muntliga folktraditionen.

Under 1870-talets sista år och under huvuddelen av 1880-talet uppehöll sig OH i Uppsala för studier. INH menar att OH:s tidigare väckta »historicism och folkloristiska intresseinriktning» då förstärktes genom den nynordiska strömning som var så stark under 70-talet (han var med i den norrländska landsmålsföreningen) och att den ytterligare underbyggts genom 90-talets patriotism och hembygdsidealiserad. OH:s verksamhet som föredragshållare och journalist på 90-talet och kring sekelskiftet visar en stark strävan att utmåla Norrland som likvärdigt med det övriga Sverige både historiskt och kulturellt. Det är inte bara skogens betydelse för den moderna industrin utan också ett stolt förflutet som ger landsdelen dess storhet. INH visar hur OH med något av rudbeckiansk iver slår på trumman för »det storlagna men illa kända och behandlade Norrland».

Med rätta framhåller INH därefter OH:s anslutning till åttitalsradikalismen som en helt avgörande förutsättning för DSV:s samhällsskildring. Det visar sig att OH tillhörde en radikal falang inom Norrlands nation i Uppsala där livliga diskussioner om aktuella filosofiska, religiösa, politiska och sociala problem fördes i nationens talförening, vilkens efterlämnade handlingar har varit givande läsning för INH. I dessa kretsar fanns också Eilert Christie-Linde, en av initiativtagarna till Verdandi, dit också OH följde.

Det är en viktig tanke hos INH att OH tagit starka intryck av de radikalt liberala idéer som fördes fram inom Verdandi och besläktade kretsar. Däri ingick t. ex. tanken att bildningen är nyttig för lösandet av sociala problem; OH visas också ha engagerat sig i Uppsala arbetarinstitut, grundat efter mönster av Stockholms arbetarinstitut. Ge-

nom Verdandi har OH mött »frihetstanken (---) liksom tron på solidaritetsmoralen, rösträttens utsträckning, folkbildningen och nykterhetsrörelsen som medel att lösa den aktuella arbetarfrågan». INH antyder också i all korthet att social-utopismen och Mill via Verdandi fått betydelse för OH. Men först och främst vill hon knyta OH till Anton Nyström. Det gäller då särskilt Nyströms rekommendation av moraliska medel för att förbättra samhället liksom hans betonande av behovet av folkledare.

INH lyckas också göra troligt att OH inte omfattade en »naturvetenskapligt betingad materialistisk verklighetsuppfattning». Han studerade uppenbarligen Hermann Lotze och Flammarión, och även Rydbergs organiska världssyn torde enligt INH ha påverkat honom. I likhet med många andra (som den av OH uppskattade Strindberg) har han vid sekelskiftet känt en viss dragnin till okultism, och därmed har folktrons mystik fått en annan resonansbotten. Som INH visar tycks han dock ha haft en något ambivalent inställning till företeelser som spiritism. Hon konkluderar att hos OH »förenas sålunda utvecklingsoptimism och kulturradikalism av socialutopisk och liberal karaktär med en anti-materialistisk verklighetsuppfattning» (s. 51). Liksom hos Rydberg leder den senare till en »utåtriktad strävan för det hela, det gemensamma, varvid den uppoffrande, altruistiska människokärleken är den vägledande, etiska principen». OH kommer därför att betona viken av samverkan mellan samhällsklasserna.

INH menar att OH har bedömt den norrländska skogsindustrins konsekvenser i enlighet med denna grundsyn. Hans engagemang har gällt den norrländske bonden eftersom denne inte har vunnit på utvecklingen. Bonden har förlorat sin självständighet och råkat i sågverksägarnas händer. På grund av de senares egoism och vinningslystnad demoraliseras människorna och ett nytt arbetarproletariat växer fram. Allmogekulturen hotas. Den obildade arbetaren blir ett offer för all slags separatistiska rörelser. OH avvisar socialismen som lösning på dessa samhällsproblem och önskar sig ett alla klassers gemensamma arbete i harmoni; folkbildare och folkledare som ska höja arbetarnas intellektuella och etiska status framstår som lösningens viktigaste tillskyndare.

Det är ingen tvekan om att INH här har gjort ett viktigt arbete och placerat OH i rätt fålla: i centrum ställer han alltid det hela, det gemensamma, och det är parallellt med den antimaterialistiska synen på tillvaron som en sammanhängande organism; de sociala problemen ska lösas med reformer, ej revolution, den etiskt bättre människan är förutsättningen för samhällets harmoni; upplysning och folkbildning vill till för att göra altruister av egoisterna; den individuella fri-

heten är viktig men får ej gå ut över andra, som hos Mill och Nyström knyts individuell frihetssträvan ihop med samhällets behov; den kristna kärleks- och broderskapstanken är den främsta handlingsnormen. »Summan av de förbättrade människorna skall bli den harmoniska staten, vars fundament är enighet och samverkan» (s. 65). Enligt INH är det dock inte möjligt att tidsbestämma någon utveckling i OH:s åsikter, och hon vill inte påstå att det nödvändigtvis föreligger »en omedelbar konsekvens (menas väl: överensstämmelse) mellan DSV:s samhällsskildring och de icke-skönlitterära ställningstagandena» (s. 64). Dessa olyckliga formuleringar i slutet av kap. III skapar bara förvirring om vad INH egentligen vill ha sagt och röjer en viss osäkerhet hos henne. Hon tycks vara oklar över om vad som i det anförda är allmän tidsbakgrund och vad som mera specifikt gäller för OH och för DSV. Materialet för det senare är (som INH säger) tunt och flödar ymnigast först kring sekelskiftet, här och var hamnar man också på andra sidan DSV. Även om man alltså i huvudsak godtar inplaceringen av OH så måste man finna bilden av honom lite diffus. Den sätts dessutom ihop av den ena detaljen från en tid och en miljö och den andra från en annan tid och miljö: tillsammans ger detta återigen en konstruerad och till synes oföränderlig gestalt.

Avh:s andra och största huvudavsnitt är analysen av DSV. Kap. IV (Tillkomsthistoria och publicering) syftar till att »söka fastställa den ungefärliga kronologin i verkets tillkomsthistoria». INH har på innehållsliga kriterier delat in hs-materialet i större grupper som finns redovisade i en 17 sidor lång bilaga. Så har hon undersökt i vilken utsträckning denna indelning stöds av yttre kriterier. Det fastslås att första uppslaget till DSV är från 1875 och att de första utkasterna var utarbetade o. 1885. Utformningen har sedan gått vidare tills romanen varit i det närmaste fullbordad i april 1903. Viktigt är vad INH fastslår (s. 73) att romanen i sin ursprungligaste form varit »en samling berättelser, dock med ett visst inre samband». Först relativt sent (1890) har »idén att sammanfoga dessa till en fast enhet med förankring i en bestämd historisk epok vuxit fram». OH säger sig ha upptäckt att berättelserna vilade på historisk grund, och han har då företagit arkivforskningar. Denna rekonstruktion av tillkomsthistorien är dock för mekanisk för att få något djupare intresse för analysen av DSV, dit den väl borde ha syftat. Man saknar särskilt information om när den samhällspolitiska tendensen blev klar för OH och vilken vikt han praktiskt tillagt den i verket. Inte heller kan den belysa vilka konsekvenser den estetiska omorientering som inriktningen mot en viss historisk epok medför konkret för utformningen (i Vapensmedens och Gösta Berlings tid).

Kap. V (Stoffkällorna och Högbergs hållning till dem) visar att OH:s återopande av folkliga traditioner inte innebär att han mekaniskt återberättar ett anonymt stoff. Tvärtom kan mycket lite av sägenstoffet i DSV återfinnas på annat håll (i arkiv eller sägensamlingar). OH har skattat sägnerna på vidskepliga föreställningar, i övrigt har sägen- och anekdotgodset »omtolkats, varierats och kombinerats» efter förf:s egna intentioner. INH menar att den folkliga berättartraditionen till största delen bara varit »ett första incitament för författarens litterära fantasi» (s. 81).

Det omfattande arkivmaterialet har OH använt för att ge »en verklighetsnära bild av det ekonomiska och sociala tillståndet i Norrland under epoken 1675–1721» (s. 84). Men han har behandlat det historiska materialet mycket fritt. Sälunda är exempelvis intrig och huvudpersoner fantasiskapelser. Det har enligt INH varit OH:s avsikt med DSV att ge Norrland en historia, men det har blivit »en historia som emellertid till allra största delen är dikt och fantasifull vision» (s. 86). Därutöver har syftet varit att »ge konkret form åt en samhällsidé» och framställningen av tiden kring 1700 har präglats av OH:s upplevelser av sin egen tid, dess omdaning och idéer.

Avh:s tyngst vägande parti blir följdriktigt kap. VI som behandlar samhällsskildringen i DSV. Det är tredelat; det första avsnittet (Förtrycket av undersåtarna) visar hur den historiska intrigen är en folkets gemensamma kamp mot det förtryck som »översåtarna» utövar mot »undersåtarna». Förtrycket härrör inte minst från prästerskapets både världsliga och andliga grepp om det norrländska folket, men också statens tjänstemän, främst de lokala makthavarna, hålls ansvariga. OH har arbetat fram en rad analogier mellan det historiska stoffet och den egna tiden. Positionerna i DSV:s samhälle blir parallella med dem i sågverksindustrins Norrland, så som OH såg det i tidskriftsartiklar från 90-talet. DSV:s översåtar svarar mot moderna »plutokrater och fyrkvälde, dogmatiska statskyrkopräster i storindustrins tjänst, omdömeslösa kvinnor och en sörländsk exploatering av Norrland» (s. 98). Man får »en väldig samhällskonflikt mellan byråkratiskt-andligt tvång och liberala frihetskrav», en konflikt som inte är principiellt annorlunda under kapitalismens epok.

I det korta andra avsnittet (Undersåtarnas frigörelseförsök) visas hur lösningen på samhällskonflikten tänks komma genom »ett folkets gemensamma uppror mot sina förtryckare» (s. 100). Men att det är en reformistisk väg OH ändå avser visar INH genom en hänvisning till den berömda skildringen av antikristernas tåg till Bispehöjden: uppmarschen framstår som en ideal demonstration i enighet och samarbete för en rättvis fordran. Landshövding Stromberg inser att kravet är berätt-

tigat och bemöter demonstranterna därefter. Här menar INH att OH:s syn på Curry Treffenbergers aktion vid Sundsvallsstrejken 1879 återspeglas. Enligt OH hade denne då letts av en insikt om att båda parter var hotade och hans ingripande skedde med samhällets totala bästa för ögonen.

Avsnittet Folkledarna får stort utrymme. Grundtanken är att folkledare spelar en avgörande roll i undersåtarnas frigörelsekamp. INH menar att Gråe Jägarns gestalt är »en i mänskligheten i alla tider inneboende rättviseidé» och att för OH tron på en »gudomlig rättvisa» lett till ett socialt engagemang. Gråe Jägarns gudsöner personifierar OH:s »ideal av socialaktiv hållning». INH vill också se samvettsbegreppet som centralt i DSV och tänker sig att OH förutsatt en metafysisk verklighet, men här är bevisningen klart otillräcklig. Sammanfattningen (s. 108) om Gråe Jägarn som symbol för »en moralisk rättsprincip, som ligger utanför den gripbara fenomenvärlden» är svagt grundad.

DSV:s viktigaste folkledare är Svarte-Mickel, torparsonen som avancerar till en hög ställning under Karl XII:s tid i Turkiet. Som gudson till Gråe Jägarn lever han inte bara för sig själv utan har sin särskilda mission, han är ett ideal av »skuldlöshet, pliktmedvetenhet och offerberedskap». Enligt INH har OH här velat »teckna den enstaka idealisten som är beredd att offra den individuella lyckan för samhällets och medmänniskornas sak» (s. 112). Han framstår också som »den folkvänlige aristokraten, som tar sig an de förtrycktas sak». Från utlandet återvänder han såsom Mikael Loth med konungens uppdrag att ställa tillrätta missförhållandena i Norrland.

INH visar övertygande hur Loths verksamhet får drag av 1880-talets kulturradikalism; politiskt kan han närmast hänföras till klassisk liberalism med drag av Anton Nyströms positivistiska samhällsideologi. Alla är beroende av alla, följaktligen är samarbete och samverkan nödvändigt. Loth blir »den nödvändige diktatorn» på sätt som Nyström tänkte sig honom. Reformerna ska förbättra samhället men förutsättningen för framgång är att altruism ersätter egoism. Loth står på nyströmsk grund: »framsteg som mål, ordning som stöd, kärlek som grund» (s. 116).

I OH:s framställning, menar INH, för det inrikespolitiska samarbetet snabbt till ett nytt samhälle, framför allt genom att översåtarnas sinnelag förändras i altruistisk riktning. Båda samhällsklasserna sluter i endräkt upp kring ledaren Loth. Men denne lyckas ändå inte helt utplåna vreden, han måste till sist gripa till vapen, och däri vill INH se något av ett misslyckande »i överensstämmelse med skildringens anti-krigstendens» (s. 119). Detta diskuteras ej vidare utan avrundas så: »Möjligen vill Högberg med denna utgång även antyda, att

vägen är lång innan det ideala samhället är realiserbart till alla delar och kärlekstanken en för alla självklar och ständigt medveten princip.» (S. 119.) Enligt INH har OH också tänkt att Loth ska »tjäna som ett praktisk-pedagogiskt mönster för den ideala norrländske folkledaren» (s. 123), han är därför sammansatt av drag från olika gestalter (som Gustav II Adolf). Han är den folkledare Norrland enligt OH behöver i dennes egen tid.

På liknande sätt analyserar INH Emanuel Bredman och Mäster-Sara, de två andra viktigaste folkledarna. I Mäster-Sara-gestalten finner hon anknytningar till det slutande 1800-talets kvinnofråga. Saras giftermål med Mikael Loth sägs »illustrera den kulturradikala åttitaluppfattningen om det ideala äktenskapet»; som visats i kap. III var OH dock ambivalent i emancipationsfrågan, Mäster-Sara är OH:s positiva variant av den emanciperade kvinnan, tant Steuchia den negativa. — Kap. VI mynnar ut i en sammanfattning där DSV något vagt kallas »en demokratisk idédikt». »I en utvecklingsoptimistisk vision förverkligas så ett harmoniskt samhälle i den stora ofredens Norrland, där den kollektiva solidariteten och ledargestalternas sociala ansvarsmedvetenhet för till ett stegvis gående reformarbete av såväl andlig som materiell natur.» (S. 133 f.)

Kap. VI utgör tillsammans med kap. III ett utomordentligt värdefullt bidrag till bilden av OH och DSV; de kompletterar också varandra utmärkt. INH har byggt vidare efter Nordströms/Hasselbergs/Edströms linjer, hon har dragit fram mycket nytt material och genom nyupptäckter gjort analysen självständig. Men jag vill göra vissa reservationer: även dessa avsnitt ger en förenklad bild. Är det riktigt att dra den klassiska liberalismens gränser kring OH och DSV? Har INH då beaktat alla relevanta inslag i DSV? Hon menar visserligen att romanen är en hyllning till samhällets missgynnade, OH har »velat fästa uppmärksamheten på den sida av den historiska verkligheten, som de obesuttas och underlägnas situation utgör» (s. 134). Häri ser hon med rätta en parallell till Strindbergs historiska författarskap, men hon tar inte ställning till Nordströms åsikt att OH är en »djupare och radikalare demokrat än den vacklande Strindberg».

Här känner jag ett behov av en bättre precisering av OH och DSV, INH utelämnar många drag i romanen som borde ha kunnat dras in i diskussionen. I skildringen av folkets betryck ägnar OH mycket utrymme åt en rad »sambällsbildningar», kring Emanuel Bredman, Skulfolket, antikristerna. Där har vi också de ständigt närvarande föreställningarna om den radikala förändring som ska komma i och med det nya evangeliet. Och om löftessvetten som ska lyfta vreden från folket heter det om och igen att han måste

vara en av de uslaste, en som själv upplevt förtrycket och förnedringen mer än någon annan — så som svarte-Mickel får göra det innan han slipper ut i världen. INH gör inget försök att bedöma betydelsen av sådana faktorer i DSV:s totala sammanhang. Men beaktar man detta i förening med OH:s intensiva engagemang för de förtryckta så blir man lite snopen över att hänvisas enbart till klassisk liberalism och Anton Nyström.

Det finns en spänning i romanen (som INH med sin metod inte får fram) mellan å ena sidan den kraftfulla och originellt uttryckta upprorsvilja som ligger i romanens botten och de samverkanslösningar som INH så effektivt analyserar fram. Det är klart och tydligt att OH icke är revolutionär (det visar INH), han avvisar socialismen. Men spänningen finns ändå där, och fungerar inte DSV klarare och eftertryckligare på upprorsplanet än på det ideala lösningsplanet? En diskussion av detta kunde ha givit oss en exaktare insikt i vilken social innebörd man kan tillägga DSV. OH med sina rötter i en av häftiga samhällsförändringar drabbad bondemiljö och i en landsdel som blivit offer för en hård exploatering, med sitt naturliga engagemang för folk och folktradition förkroppsligar en reaktion mot den expansiva nya svenska kapitalismen som framstår som långt starkare grundad i människornas aktuella belägenhet än hela den bildade liberala intelligentians i övrigt under tiden före och kring sekelskiftet. Diskussionen kunde ha förknippats med vad INH arbetat fram om den estetiska trenden i OH:s författarskap med dess avvisande av vissa färör i den borgerliga litteraturen. (Det har sitt intresse att Lever-tin inte alls såg någononting av DSV:s samhällsengagemang; för honom var boken en resa genom ett exotiskt landskap.) I detta sammanhang frågar man sig varför INH inte eftertryckligare har tagit upp DSV:s samband med diskussionen om Norrlandsfrågan, som i olika former rasade just under den tid romanen fick sin slutgiltiga utformning.

Avh:s sista kap. ägnas åt den konstnärliga utformningen, nämligen kompositionen, vissa berättartekniska grepp samt stilen. I analysen av kompositionen bemöter INH den vanliga uppfattningen att DSV är virrigt sammansatt. Hon drar fram en rad enhetsskapande faktorer. Den viktigaste anser hon vara »att romangestalterna grupperats efter ett bestämt schema, som leder till ständiga konfrontationer mellan representanter för de olika samhällsfraktionerna» (s. 147). Dessa belyser en »dragkamp mellan två olika etiska hållningar». Schematiskt vill hon se kompositionen som ett spel med Gråe Jägarn som regissör vari de båda parterna omväxlande gör sina utspel. För att rätt bedöma DSV bör man ha som utgångspunkt att den är episodiskt komponerad.

Personteckningen karakteriseras som typiserande, människorna iakttas utifrån, psykologiserande undviks. Berättarattityden, menar INH, kan »generellt definieras som en pendling mellan två poler, nämligen en objektivt berättande och en subjektivt kommenterande». En muntlig berättarsituation hävdas, liksom närvaron av en sägenförtäljare illuderas; dokument återopas, subjektiva värderingar kommer direkt till uttryck, paralleller dras mellan »då och nu». Detta svarar mot OH:s intentioner att dels »dika en historia åt Norrland och fingera att han bevarar landsdelens sägenskatt, dels undervisa och upplysa.

Stilen i DSV är ytterst märklig, fascinerande och konfunderande. OH har lagt ner mycket arbete på att ge DSV en stil som passar till den skildrade tiden och som dessutom kan framhäva händelsernas storslagenhet. Resultatet av denna stilsträvan har blivit »en arkaiserande, bisvis starkt expressiv och rytmiserande prosa», menar INH. Hon konstaterar att meningsbyggnaden, satsrytmen, ordvalet och metaforiken är de drag som främst befordrar stilens syfte och därför begränsar hon sin granskning till dessa. I en väl genomförd analys kan hon visa att OH arbetat efter två linjer: »Å ena sidan bemödar han sig om att träffa den enkla, okonstlade berättartonen och å andra sidan den siratliga, ornamentala krönikestilen.» (S. 155.) I det förra fallet kan Snorres Konungasagor ha varit en förebild, i det senare till dels Antonio Solís de Rivadeneiras *Historia de la conquista de Mexico*, två verk som OH hänvisat till.

INH menar sig kunna visa att DSV har en sär egen rytm; OH har också uppgett att DSV ursprungligen skrevs på vers. Som INH påpekar är analys av prosarytm en svår historia där subjektiviteten lurar i vassen. Men så vitt jag kan bedöma har hon dock lyckats väl med att påvisa den rytmiserande tendensen i DSV, främst i de två första delarna. Även här vill INH se ett inflytande från Solís krönika, men också Runebergs episka stil torde ha varit ett föredöme. INH menar att denna prosarytm »är en av de primära orsakerna till det högstämnda allvar och den gravitetiska stilton, som är ett karakteristikum för stora avsnitt i boken» (s. 165).

Ordvalet spelar en viktig roll för expressiviteten och den tidsilluderande språktonen i DSV. OH har arbetat utifrån ett språkpuristiskt program. Resultatet är t. ex. en hög frekvens av arkaismer och ord som hållit sig levande i dialekter eller genom Bibel och psalmbok. Mest påfallande är väl ändå OH:s nybildningar av ord av typen: »ofrids-skrävel (gräl), ångestsjäl, lögnvarelse, grufvelse-året, tasselhviskning, gnisselhjulens jämmertakt, skamskratta osv.» INH framhåller också OH:s tendens att välja starkt koncentrerade uttryck. Hon ger i stort sett goda exempel, ehuru sov-

ringen hade kunnat vara bättre ibland. Sålunda är det svårt att inse att »de invigdes krets», »det onda» eller »något sällsamt» är goda exempel på uttryck som har hög grad av intensitet. INH väjer till sist inte för konstaterandet att OH:s språk stundom förefaller maniererat. Detta är nu en av de företeelser som tillsammans med DSV:s trots allt snåriga uppbyggnad och ojämna fördelning av stoffet gör romanen svårtillgänglig. Men säkerligen har Gudmar Hasselberg (som före INH tagit upp en del av synpunkterna på språket) ändå rätt i att ingen annan skönlitterär författare tillfört det svenska skriftspråket så mycket nytt stoff som OH.

Avh. upp tar också 6 bilagor: 1) OH:s självbiografi i *Idun* 1905. 2) Citat från Rydberg i *Nord-Sverige* sept. 1895. 3) Innehållsref. av DSV. 4) DSV:s manuskript ordnade och kommenterade. 5) Ett par dikter av OH. 6) En mycket värdefull förteckning över Artiklar av OH i en rad tidskrifter och tidningar.

Sammanfattningsvis må sägas att INH lagt en god grund för all vidare forskning om OH. Man väntar nu på att någon tar itu med hans senare produktion, men inte heller DSV kan sägas vara uttömd i och med detta. Avh. är både stoff- och perspektivrik. Ibland brister dock INH i preciseringsförmåga, och man får därför räkna med att kommande forskning får anledning att göra andra avvägningar. Ännu har man inte fått DSV:s inplacering i det litterära sammanhanget utredd, inte heller dess sociala funktion. Kvar står ändå INH:s avh. som en övertygande bearbetning av ett tidigare försummat fält.

Sven-Bertil Jansson

Freddie Rock: *Tradition och förnyelse. Svensk dramatik och teater från 1914 till 1922*. Akademilitteratur. Sthlm 1977.

I sin avhandling om svensk dramatik på 1910-talet och i början av 1920-talet behandlar Freddie Rock ett angeläget forskningsområde på gränsen mellan litteratur- och teatervetenskap: är brytningsperiod i svensk teaterhistoria som bakom en stagnerad yta och en trögflytande normalrepertoar döljer intensiva ansatser till förnyelse och som därigenom öppnar portarna för de omvälvningar teatern genomgått i modern tid. Vi får här följa skendet under perioden i fråga inte bara när det gäller förändringar av estetiska normer och dramastrukturer utan också när det gäller de teaterpolitiska förvecklingar som utspelades bakom den etablerade illusionsteaterns konventionella och långsamt ösderrivitrade kulisser.

Författarens mer preciserade målsättningar har varit att undersöka kontakten mellan författare